

կնոջ Սիմանի բերանացւոյ, իբր 70 ամաց, ի սիր-
վեցու Հայոց Յեկեղեցին Ամենասուրբ երրոր-
դութեան:

(Հրդեհ-խիւ)

ՅՈՂԶ. ԱՆՇՈՐ

Ս Ա Յ Ե Ն Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՅՈՐՈՐԿ ՎՅԵՐԻՆ ԶԵԹԱՐԻՆ ԵՆԱԾՈՐԻՆ
ՎՅՐԹՈՐԻՆ Ի ԳՐԻՆ

1.

ՈՒՆՏՈՐԱՆ

ՆԵՆ = 986.

ԹՈՒՂԹԸ 220. Է՛ 439: — ՄԾԹՈՒԹԻՒՆ 31
սմ. երկայն 24 սմ. լայն. 9 սմ. Նոտ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ
երկայն. իրաքանիւր՝ 23×7.5 սմ: Միջին լուսանցք
1.5 սմ: — ՏՈՂ 23: — ՆԻԽԹ ՆԱՍՏ ՄԱՂԱՂԱԾ ԳՐԻ-
ՆԱԳԻՆ. մէջ երկու թուղթ միայն թարակ է սահմանակ:
— ՆԱԶՈՒՄ՝ չիւ զործ. փայտեայ՝ որոն վրայ անցուած է
տեսակ մը ՆԱՍՏ կղմնուրի գոյն լաթ. նստել ՆԱՍՏ
կաշի սեւ, անգարդ: Մասը վրան փակցուած էր սուրբի
մետաղեայ պատկեր, որ եկեղեցւոյն նուիրուեցաւ. յե-
տոյ պատած են ՆԱՍՏ սեւ լաթ: — ՀԱՆՈՒՄՄԵՆԱՒ
մալուր. անգարդ. թուղթերն երբեմն ղեղնած, միայն
սկզբն եւ վերջն 8—10 թուղթ եզերքները սեւած,
բայց անփաս. շատ տեղ ՆԱՍՏ կտրուած է՛ Է՛ Է՛ Է՛ Է՛
պատուած են վրայէն կտրուած ՆԱՍՏ քաղաքակայ թե-
րով: Թէ կտրուածները եւ թէ կարծիք առաջին զոռղն
են. որովհետեւ թուղթ պակաս չկայ եւ կտրուած մա-
սերուն վրայ գեր չկայ, այլ քաջ թողուած է (Է՛ Է՛ Է՛ Է՛
166. 162. 166. 188. 260. 292. 296. 306. 320. 422).
Է՛ 396—398 գրեւը մալուած. տեղ տեղ անքննելի:
— ԳՐԻ ԿԱՐԹԻՐ ԹԱՆԱԳՐՈՎ. միջին երկարագիր, ա-
ռանց տառասխալի. լուսանցքներու վրայ յիշատակա-
գրութիւններ, անուս, խաչանիշը, մեկնութիւններ,
զործու վրայ շնչոտեր, կազմողին կողմէն ութ թուղթ
մէջ մը գրուած (աթ, քգ, զգ են), մին ալ եւ միւսը
ձախ էլին վրայ: Մտորեմ Նշունակուած չորս աւետար-
անիչներուն Նամակատասխան գլուխները. վերնագիր,
գլխակարգութիւն են չկայ. սկզբնատառերը նորմադին
են անգարդ: — ԴԱՅՐԱՐԻ ԹՈՒԹԸ Է՛ 2—3 եւ 16՝ ուր
վերջն յիշատակագրութիւններ են գրուած. Է՛ 4—13
պատկերներ. կամարածեմ կոչա գարդիք. որոնք տակ
գրուած են կամոններ են. կամարներու վրայ թըռ-
չուններ, կանաչ, կապտոյ, կարմիր, դեղին, սեւ գոյ-
նեղով անմաշակ. Է՛ 14՝ շրջանակ մէջ խաչ մը՝ որ կը
կանգնի կողովածեմ հիւսուած ծառերին պատուանդանի
վրայ: Յիշատակագրութիւնները սեւ մանուշակ են. նշնա-
պէս խաչերը, շնչոտեր, այրութիւնները կարծեալ սեւ
մուսնով անցած են չիւ կարմիր գրերու վրայէն 328—
348, 360—363, 426—429 են է՛ Է՛ Է՛ Է՛ Է՛ Է՛ Է՛
տեղ ընդ մէջ թուղթով կղմնուած ինչ որ գրուած է
կարմիր մուսնով (Է՛ 19—20ա, 41—46ա, 133—138ա,
145—148, 213—217, 244—249ա, 367—372ա, 364—
367ա.) — ԳՐԻԶ՝ Աղիակ քահանայ: — ԵՐԾԱՅԱԿԱՒ
ԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՆԱԾՈՐԻՆ:

Մատենադարանի Ա-Ե-Գ-Ե-Ե-Ե, որ կը բովանդակէ
Է՛ 4—5 կանոններու վրայ տեղեկութիւն, եւսե-

րիոս կարգիմանս են: 6—13՝ կանոն՝ սեւ մալա-
նով, եւ կամարներու տակ. 16—142 Աւետարան
բոս Մատթեոսի. 148—219 Աւետարան բոս Մար-
կոսի. 220—347. Աւետարան բոս Լուկայ. 348
—437 Աւետարան բոս Յովհաննու:

Առաջին գրէն լուսանցքի վրայ մեկնու-
թիւններ կան. Է՛ 25 (Մա. Դ. 16) պղտպեայ,
100 (ԻԱ. 17) կապեայ, 121 (ԻԵ. 24) առաջնոն
կընդ տեսնէ եւ ոչ թուայ, 126 (ԻԶ. 16) ուն-
տեցին, 130 (ԻԶ. 53) Ղեգաթու: 175 (Մր. Է. 8)
արմաւենի սիրբիք: 196 (Թ. 14) զգլխահարկին
206 (Թ. 12) պատեք. 222 (Դ. Ե. 28) վտակ
(= տվեալ) ողջոյն, 231 (Բ. 41) պատեք, 370
(Ե. 2. 4) պատեք, 387 (Ը. 56) շնչոտեայ:

ԵՐԾԱՅԱԿԱՒ ԳՐՈՒԹԻՒՆ — Բաւն գրէն՝ 1.
Է՛ 142. «Զատեցող ուրբ աւետարանի լաւի քա-
հանայ յիշեցիք եւ քրիստոս, ի քրիստոս զէնց յի-
շեցէ՛ն

2. Է՛ 437. «Փառք ամենասուրբ երրորդու-
թեան յամենայն ժամ. ամեն. ի ՆԵՆ տառմարի Հայոց
եւ իւր զահայոց առաջոյ զուրբ աւետարանի եւ վրայ-
կուսի որդեղ իմաց Իսկու եւ իրիւրոյ, եւ յաղագս
փրկութեան հազար իմոյ եւ ամենայն իմոյ Իսկու, Արդ
պաշտեմ զէնց ուրբ զահայոց քահանայ որք ըն-
թեանուց զուրբ աւետարանի յիշեցիք զմեզ ուրբ
եւ յնշեմեմ աղաթս ձեր. զէ աղբարեցի մեզ քրիս-
տոս յաւաք զաղբարեան Իսկու. եւ քրիստոս զէնց
յիշեցէ ընդ ուրբս իւր ամեն,

Այս երբորք յիշատակարանին մէջ Եղիտ ա-
նուը նշեցուած է. որովհետեւ գրէն սեւ է եւ թուղթն
այնտեղ քերուած եւ աղտառուած. նաեւ Եղիտ ա-
նուան երկու կողմէ կը քայլ բաւական բաց տեղ:

Ուրիշներէ յիշատակագրութիւններ 1. Է՛ 2: —
«Այս իմ գիր է հաւայ որ ավի զիմ արտ զարեւոյցին
արթին (՝) տառաւանդարին հարեցիք որ այլ ասկի ո
լոնք եղբարեմեմ ամա՛ (՝) չ. պատ վկայութիւն պա-
ղայաւ ու ասորիւնք տպութիւն: իմ Իսկուրդիւն: ու ՄԻ-
տայն՝

2. Է՛ 3: — «Եանուան տառաւոյ այս մեր գիր
է: Բաւնցիք մեծի եւ փոքրեր. որ ավագ զսխալան
փաշաւան հայրենիք վկայութիւն: պապկան ու քի-
մի. Թ. Խանդեան ու մեծան է: ու երկու քեզիք
կեն: Երկուսն երկրոյ: ու Իսկուրդիւն որ զիմուս գի-
րեցին: չ. պատառ: լաւմ եղ. այլ որ ասկի ու լաւալ
էր են փաշաւան յայն տպութիւն հանել:

3. Նշոյն է: — «Եանուան տառաւոյ այս իմ
գիր է: կոտրեցան: հաւայ որ ծախեցին: զիմ հարեմեմ
ի վաղեմ վարդին: իւր երբեմն: ասորիւնք: Երկուսն
Իսկու: Գ. Լ. Լ. (աւարուած. բայց ձեւէն յայտնի է —
զաւան) անպատեղ որոց գրի զկողմէ: զարան: Երկուսն
գիւն զիմ կայ: որ այլ մարք հնաւ տպայ: Հայնա
լաւին ու եղբարեմեմ: ու աղագլուսն: վկայ Իսկուրդի
երեցին: Իմեմ: զաւան ասորիւնք: Երկուսն: Երկուսն
Իսկու: ու հարեմ. ու իմ Գրիւրդիւն որ գրին
գրեցին: պոխտեմն տպ, ու: սպի իտ, (Ի. Կպիտակ
= տապ):

4. Է՛ 15: — «Այս իմ գիր է: Երկուսն ու
Իսկու (այս բաւագ միշտ այս(՝) գրով գրուած է) քեզի
վկայութիւն տառաւոյ եւ իւր անեղան: արեւուն

ծեցի մագաղաթին վրայ, անորոշ գրերը սեպան եւ յայտնի տեսնուիլ սկսան։ Գովհաննէսէն մասին էր (ԺԸ. 28) — Եւ ամբի գիտեալ ի վանացն Ողորմաբար եւն։ Եղիշեպէս Պօղոսի առ. Կողորմաբար թուղթէն Գրուեալ Ա, Գրուեալ Գ, գործնք աւելորդ համարեցի հաս առաջ բերել։

2.

ՀԱՐԱՎԿՆՈՑ, ՏՈՒՆՈՐԱՑ ԵՒ ԵՒԵՏԱՐԱՆՈՐԱՑՈՑ

2ՀԲ = 1323.

ԹՈՒՂՈՒ 334. — ԸՆ չէ նշանակուած։ — ՄԾԺՈՒ-ԹՈՒՆՆ 13.5 սմ. երկ. 10 սմ. լայն. 4.5 սմ. հաս.։ — ԿԱՅՄ՝ փայտ վրան ամրոշվ կաշի անցուած։ — Ոք պարունակէ երկու գիրք։ Աջ Եսայիական. ՀԶԲ = 1323 թուականն է. — ԹՈՒՂՈՒՅ՝ 271. — Նիտի՞ քարակ զորչազոյն մագաղաթ։ — ՀԱՆԳՄԱՆԱՐԻՄ մարտի, առանց տառաստիւի։ — ԴԱՏԱՐԱՅ Թուղթ միայն ՆՂ 18. սող՝ 25. — ԳԻՐ՝ սեւ թանաքով, բոլորգիր. — ԼՈՒՍԱՆԱՅԱՆԱՐԱՅ 144. — ԳԱՅԱՆԱՐԱՅ 10. — ԳԻՐԺ՝ Յովսէփ քահանայ։ — ՏԾՂ՝ Սիւս։

Իսկ երկրորդն է Տօմացոյցն նա աւետարանացոյց. թուականն անյայտ, քայց առաջինն անշուշտ ակնի յետոյ։ — ԹՈՒՂՈՒՅ՝ 63. — Նիտի՞ քարակ մագաղաթ՝ սպիտակ եւ փայլուն։ — ՀԱՆԳՄԱՆԱՐԻՄ, առաջինն ակնի մարտի, առանց տառաստիւի։ — ԴԱՏԱՐԱՅ Թուղթ՝ առնչելն մէջ եւ ետեւին ինքզ էլ, սող՝ 22. — ԳԻՐ՝ սեւ, բոլորգիր։ — ԼՈՒՍԱՆԱՅԱՆԱՐԱՅ 9. ԳԱՅԱՆԱՐԱՅ 2. — ԳԻՐԺ՝ անմանօթ։ — Երկուքին մէջ ալ լուսանշագործութիւն չկայ։ — ՄԿԱՅԲԱՆԱՐԱՅԻՐԻՄ զարդարուն. սկզբնատողերը՝ կարմիր թանաքով. ԼՈՒՍԱՆԱՅԱՆԱՐԱՅԻՐԻՄ շատ զնդեցիկ, մարտի եւ սիրուն, ծաշական. մանաւանդ երկրորդին մէջ։ — ԿԱՅՄՈՂ՝ Պօղոս քահանայ։

Ա. Առաջին գիրքը՝ ՀԱՐԱՎԿՆՈՑ, նախաբան եւն չունի. առաջին էջին ձակտան է. «Կանանքն Ելան թեանն Եստուածածնինն ի յովակիմա եւ աննայն գեկեամբերն թա Գրիգորին կաթ. եւն»։

ԹԻՀԱՆԱՅԱՆԱՐԱՅԻՐԻՄԻՒԹԻՒՆԻ. 1. Աճէն վերջ հետեւեալ յիշատակարանը. «Փառք սուրբ Կրթորդութեան եւ միայն աստուածութեանն Հաւոր թա Որդւոյ եւ սուրբ Հօգոյն Ամեն. գրեցաւ եղանակաւոր առաւ ի Թուականութեանս Հայոց եւթն հարիւր եւ եւթանասուն եւ երկուքն, ... ի Հայրապետութեանն։ Կառարարս Գրեւորս ի ... Իսլայ ընդ հովանեաւ սուրբ հօգոյնն ձեռնադր աստուածանն քահանայ յովակիմ. սորդ ապաշխմ յիշել ի միջոց Թուականութեանն ինն առաջոց եւ եղբանն իմոյ կաթ ընդ որք յիշապոց Կարեապոստոսիկ առջեւ աւր աստուածածնին Գարեալա՝ ապաշխմ յիշել ի տէր զվերջին ստացող շարակնոցին. զտէր Լուգան եւ զծնածունդն իւր դուստրուքն եւ զհաւաքութ. եւ զամենայն արեւորս մերձաւորն իւր որ է առհնեալ յախտեանս առնին»։

2. Այս վերջին տողերն «Գարեալա՝ ապաշխմ... առնին», գրուած են յետոյ, այդ գրեւորն առիւ ուրիշ գրեր կան, որոնք այլ եւս չեն երեւար. բայց «ամեն»-ն վերջ՝ վրեան ուրիշ քան չէ գրուած, որով քաւական յայտնի կ'երեւան. թէ եւն մէջ երկու բառ. շնորհաւ... «Չի առջեւ նոցա տէր աստուած 2... թիւն լիթերեւս ընդհն էր ի խաղաղութիւն» հասանել ի զբաւ քահանայութեան եւ որք ի մար. ուխտաւորքն են եղեալ ա-

րառքէ նոցա աստուած ի հաստեցման բարեպաշտ... արաքայութիւնն սորդ որ կարգապաշտացէ յիշել արժանի արարէք զգրեւ (քալ) ... եւ ձեզ յիշապոց հաղարդապետիկ առջեւ աստուած բարեպաշտ. առնին։ Առաք յարեւր երեք էջերուն վրայ՝ որոնք առաջ տնշուշտ գտաւոր էին, ուրիշ մէջ աւելուցած է. «Այսուր ընդ... այսուր զերբորդութիւնք երկնի նահապետայց զարարգործ զգրութիւնն եւ զանգործիկութիւն զվան առաքինարար վանն քո ժամկալութեան, եւն շարակաշխ»։

3. Երբորդ էջին վերջ գրուած է կազմողին կոչմէն հետեւեալը. «Ի թվ. 2ՀԲ կազմեցաւ աստու երգարանն որ կոչի լուր-Բայ ձեռամբ նուազաւ քահանայի դուստր սորդ ապաշխմ զամենեւեան յիշեցէ յաղթմ մեր դիւ զբաւազաւ քահանայ եւ զանգործ իմ եւ որք յիշէք եւ միջոց թա զաւթիւն ինքնէք եւ ինքն քրիստոս ձեզ ողորմոցի եւ նոց փառք յախտեանս առնին ի թվ. 2ՀԱ...»։

Բ. Երկրորդ մասին առաջին էջը՝ որ գտաւորի է, կը կարդանք. «Սանատարեան Արարժարանն թանգարանին նուիրել Մարտիշ Խ. Պապարկ ի կառին 15 ապրիլ 1887»։ Երկրորդ էջը՝ կարմիր գեղեցիկ գրերով՝

«ՏԻՀԱՆԱՅԱՆԱՐԱՅ ԵՒ ԵՒԵՏԱՐԱՆԱՅԱՆԱՐԱՅ. Եւ կարեալաւորութիւնք։ Եւ հրահանգ տէրաւանական տանից։ Ջոր եղեալ եւ առհմանեալ է Սրբոյն ասահակայ Հայոց Հայրապետիկն։ Ջոր զնկալեալ ի նմանէ հասուցին առ մեզ նախնիքն մեր. Թուականութիւն. Ա. կալանդ է. Ի. Ե. Զարապուլց է. Ի. Ջ. Զնունդ է առեւան մերայ յիսուսի զքրիստոսի։ Եւ ըստ արհնէք»։

Գրեթէ վերջ կը կարդանք. «Դասանար իրաւաւ. ասիւր»։

Այդ՝ պատմութիւն՝ կարդալ եւ տես. եւ իրաւանք թէ միւս գնես. սրտի մտօք զաստուած սիրես. եւ զպատմութեան նորա առնես։ Ջառնապոյց լուս պահես. եւ զամենայն տուն աստեան. զժամանակն ժիւր պահես. զորքն սրբոց տանիւ պատուես։

Ընդհատական յիշատակես. եւ սաղմոսիք միշտ աղօթես. շարակաւաւ աւրհնարանես, եւ զպատմութիւնն նոցա պատմես։

Եւ խուսկի առնուշ մատուցանես. եւ ի տանար նոցա մրտես. իսկ լուսնանես եւ մում վառես. եկեղեցւոյ առն առն ամեն։

Այս բաւական է թէ լսես. եւ աստուծոյ միշտ ծառայես. եւ անխափան զայս կատարես. զուրբան աստուծոյ ուրախ առնես։

Երբժամ զինքնաղաւս վնարես. նոցին փառացն հաւանես. զարքայութիւնն ժառանգես. զաստուած նորք փառաւորես։

Այդ՝ պատմութիւն՝ լուսալին եւ. զգաւածեալ գծողս յիշես. եւ գու յիշեալ ի տէր լիցիս. յորժամ տեսցես փառք յերկրես։

ԹԻՀԱՆԱՅԱՆԱՐԱՅԻՐԻՄԻՒԹԻՒՆԻ. Աօէ վերջ նոր մեռագրով գրուած է «Գրիգոր» որ ջննուած է. անոր

1. Թուականը եւ քոյքն որ այս Պօղոս քահանան չէ թէ հնգուական, այլ ուրիշ հին կողմ մը կալմած էր, եւ այն ալ միայն առաջին դիւրեք, որովհետեւ յիշատակութիւնը առաջին գրքի վերջ գրուած է, եւ մանաւանդ որ Երկրորդ 2ՀԲ թուին վրէ գրուած է։

տակ քնիք, ուր կը կարգադրէ՝ մահապառի Բ. Բ. Վերջի եւ զատարկ էրեւոյն մէջ կայ նաեւ 4 տող գիր՝ որ ընթեռած է. կը տեսնուին միայն «Վաղթիկ...» առ շաւրականս, իսկ վերջին էջը երկու քնիք՝ երկուքն ալ նոյն անկի եւ նոյն ձեւով. ուր կը կարգադրէ. — Ը. Բ. (Միտաք)։

(Հարաւորութիւն)

Հ. Յ. ԱՍՏՈՒԾԱՆ

ԱՅԹԱՐԻՎԱԳՐԱԿԱՆ

Ե.

ԳՆՏՄԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐՈՒՄԸ ՍԵՆՏՈՆ ՎՐԵՍ՝

1.

Լատերեան թագաւորներուն իրենց պետութեան օտոմաններէ երկրներէն բաժնէ աւերիչ տապաւանութեանց ու արշաւանաց զխաւար առարկան էր շատ անգամ հիւսիսակողման «նշրի» երկիրը՝ այն լեւանագաւառը, որ Դիկաթայ արեւմտեան զխաւար ակնադիրքէն սկսեալ՝ մեծ աղեղ մը կողմնով՝ մինչեւ վերին ու ստորին ծով՝ այսինքն մինչեւ Վանայ ու Ուրմայ լճերը, եւ գտել ի հարաւ յաւաթ իրեայով՝ մինչեւ մեծ ու փոքր Զար կը տարածուի։ Բնակեալքի արձանագրութիւնները բերդերու եւ լեւանաւաճաղի բազմութիւն մը կը յիշեն, որ այս գաւառին մէջ է՝ իշխան. նմանապէս առանգուած են նաճանգներու, գետերու եւ ժողովրդաց անուններ։ Բայց հաղաթաւոր տարիներու անկէքը ման ժողովային բան այտաղ այնպէս տալիս ու վրայ բաժնէ, որ մինչեւ հիմայ հետազոտողներուն կարելի եղած չէ առանգուած անդրեան գիրքէն որոշել՝ ի իսկ առեալ ըստի մը օտկաւութիւն բացառութիւն՝ որոնց պիտի դառնանք տեղագրական մասին մէջ։ Սաշափը յայտնի ու հաստատուն է, որ «այլերի» բոլոր անունները

նմանաձեւ գրող մը կը կրեն, ինչպէս որ գլխաւորաբար (—բէ, —էի, —էի) վերջաւորութիւնները կը ցուցնեն, եւ ամենեւեւ անի յշտապ ու ամբողջ արեւելեան լեւանագաւառն անուանց կը նմանին։ Այս գրողն ոչ սեմական է, ոչ իրանեան եւ ոչ ալ եւրոպական. ամենեւեւ աւելի թերեւս կաւկասեան լեզուախոյնին հետ կարենայ համամատուիլ. եւ ուր հայերէնի մեքանաւորութիւն մը կը տեսնուի (օրինակի աղագաւ՝ անուանց ամբարկան — անի վերջաւորութիւն՝ ինչպէս ի Միլիտարուէ, Ունգամուէ, կամ — անգլ)՝ ինչպէս ի Զուրուէ, Մագարուէ, պետք ենք հան կաւկասեան կաղիւղ մասը աչքէ չկորցնենք, որ իբր ժառանգութիւն սպրդած մտած է այս ի բնէ եւրոպացի լեզուին մէջ՝ նախին պարողեան կամ մինչեւ ընդիշտ աղեկցութեամբ, որոնց լեզուն միզէ մասամբ ծառայութէ տապեան ըսուած սեպագիրներէն։ Եւ որովհետեւ՝ անգրէնած ինքեւր՝ արձանագրութեանց միջնորդութեամբ վկայեալ այս անուններէն ամենեւեւ հետք մը մնացած չէ, ուստի պետք ենք բնէ թէ բնակիչներն ալ յոյնացո ժամանակաց փոխուած են. նախին բնակիչները ընչուած են կամ նորիկ ժողովրդաց լեզուն առած։ Այս փոփոխութիւն առաջի յալաց անհնայով՝ զարմանալու չենք, որ Լատերեանցն ու պարսեան բնակաւորներն ապահով ու շղարկելի վկայութիւն մը չեն տար այն ժողովրդեան վրայ, որուն պատմական անցքերը նկատողութեան տանալ կ'ուզենք։ Միայն ժողովրդեան մը անուան նկատմամբ տարբայր կրնայ ըլլալ։

Տեղիքի աղբերակ օտոմաններուն մէջ՝ մինչեւ վերին Ֆրաթ՝ այսօրեան օրն եւ դրանք վկայութեանց համամայն առաւել ըստ 400 տարիէ ի վեր իրանեան խաւար ժողովրդներ տարածուած կը գտնենք։ Թագուսթ — Բագուսթ Ուաշնոյն (իբր 1100ին Ն. Բ.) յաղթունքն տախտակներն անգամ՝ խաղի անունով մեծ ժողովրդ մը կը յիշեն, որուն բնակավայրն եղած է անաստաւան Բարիա լեւանագաւառը՝ Դիկաթայ զխաւարային աղբերկամ այսօրեան Զիբէն — օտի արեւելակողմը։ Թագուսթը՝ որ Կուսմանք երկիրը յաղթութիւն կանգնած էր Մուսկայաներու վրայ, — որ հարձակոթ երկիրը նուաճած, Կուսմանքի Դիկաթի վկայէ փախչող մնացորդները հալածեց եւ անոնց դաշնակիցներուն՝ Բուրաքները հանդիպեցաւ եւ անոնց Մամի գետին թով յաղթեց։ Կուսմանքի բնուէ եւ Բուրաքներու դէմ երկրորդ արշաւանքով մը թագաւորը Բարիա լեւանագաւառը մտաւ եւ հոս մինչ ամբար բերդեր մի առ մի առաւ։ Բիշ մը վերջը թագաւորը՝ Զարի արեւելակողմը՝ Սարաուշ, Ամանուշ եւ Սարաուաշ գաւառները կը գտնենք։ Ապի գաւառէն արեւմուտք դարձաւ, Կիլիկի Սուգի նահապը նուաճեց ու հոս Բուրաքներու եւ Բիւթ Ալամանի յիմի նահապետներուն խմբերուն դէմ կուսեցաւ։ Այս տեղէն սեպ ու ցից լեւանագրութեան լեւանց վրայէն Նալիքի բազմութիւն իշխանութիւնները մտաւ՝ հասնելով մինչեւ «Վերին ծով»՝ ափուները։ Այս Բուրաքները ետքէն ալ չեն յիշուիր, Թէպէտ եւ թագաւորները շատ անգամ

է Հաւնդիսիս անցեալ տարւած Հոկոս. Յոկոս մէջ (էջ 320) արդէն համառօտ տեղեկութիւն մը տուած էր խմբագրութիւնու Փրոֆ. Վիլհելմ Տոմասշեկ թէլ աստեւին՝ Վիսնայի Անգղիսի փոխադասական-պատմական Դասին գրուածքով մէջ Տրատարագուցելիք երկաւորութեան Ա. մասին վրայ, եւ ինստացած ալ էր ըստ կարելւոյն շուտով նոյն նշուարքական աշխատասիրութիւնը ընթերցողաց ծանօթացնել։ Այս ինստուսն է զոր կը կատարենք ինչպէ՝ Գոթոյս անունիւ և. Sasun und das Quellengebiet des Tigris. Historisch-topographische Untersuchung von Wilhelm Tomaschek, corresp. Mitglieder der kais. Akademie der Wissenschaften. Wien, 1895, 8° pp. 44. (Տանկալ) ի Sitzungsberichte der kais. Akad. der Wissenschaften in Wien, philosophisch-hist. Classe. Հոտ. CXXXIII. — (Վ. Տոմասշեկի Սասուն եւ Տիգրիսի աղբերակաց աստիճանները. պատմական-տեղագրական իրաւարկութիւն)։ — Աստ եւ այժմ անհնայ ունիւր միայն առաւջին Մասը՝ «Պատմական տեղեկութիւնը Սասունի վրայ»։ — Երբ տեղագրական բաժինն ալ լոյս տեսնէ՝ այն ալ ընթերցողաց կը ծանօթացնենք։